

Zdzisław Świeboda

Cywilnoprocesowa problematyka w sprawach przekazanych sądom na mocy ustawy o przedsiębiorstwach państwowych i ustawy o samorządzie załogi

Palestra 28/5-6(317-318), 3-14

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CYWILNOPROCESOWA PROBLEMATYKA W SPRAWACH PRZEKAZANYCH SĄDOM NA MOCY USTAWY O PRZEDSIĘBIORSTWACH PAŃSTWOWYCH I USTAWY O SAMORZĄDZIE ZAŁOGI

Autor omawia w artykule właściwość sądów powszechnych w sprawach wynikających z przepisów ustawy o przedsiębiorstwach państwowych i ustawy o samorządzie załogi oraz problemy dotyczące wartości przedmiotu sporu w tych sprawach, składu sądu, pełnomocników procesowych przedsiębiorstwa i stron, a także inne zagadnienia procesowe.

I. Wstęp

Ustawa z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. Nr 24, poz. 122)¹ oraz ustawa z dnia 25 września 1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz. U. Nr 24, poz. 123)² wprowadziły nowe uregulowania w porównaniu z dekretem z 1950 r. o przedsiębiorstwach państwowych, ustawą z 1956 r. o radach robotniczych oraz ustawą z 1958 r. o samorządzie robotniczym. Wśród nowych unormowań uwagę zwracają zwłaszcza te, które dotyczą przekazania określonych spraw orzecznictwu sądowemu. Są to mianowicie następujące sprawy: 1) o rozstrzygnięcie sporu między organem założycielskim a radą pracowniczą w sprawie powołania dyrektora (art. 34 ust. 4 ustawy o p.p.), 2) o rozstrzygnięcie sporu na tle wniosku rady pracowniczej o odwołanie dyrektora, 3) o rozstrzygnięcie wniosku rady pracowniczej i dyrektora w związku z podtrzymaniem decyzji przez organ założycielski w kwestii zawieszenia dyrektora w jego czynnościach, 4) o rozstrzygnięcie wniosku rady pracowniczej i dyrektora co do podtrzymanych decyzji organu założycielskiego podjętych wobec przedsiębiorstwa w ramach sprawowanego nadzoru i władczeo wkraczania w sprawę przedsiębiorstwa (art. 57 ustawy o p.p.), 5) związane z wykonywaniem nadzoru państwowego nad zrzeszeniem obowiązkowym (§ 64 rozp. RM z dnia 30 listopada 1981 r. w sprawie wykonania ustawy o przedsiębiorstwach państwowych — Dz. U. Nr 31, poz. 170), 6) o odszkodowanie z powodu wykonania decyzji organu sprawującego nadzór (art. 58 ustawy o p.p.), 7) o rozstrzygnięcie sporu na skutek wstrzymania przez dyrektora wykonania uchwały rady pracowniczej lub ogólnego zebrania pracowników niezgodnej z przepisami prawa (art. 42 ustawy o s.z.), 8) dotyczące zaskarżenia decyzji dyrektora lub uchwały rady pracowniczej naruszających interes ogólnospoleczny (art. 44 ustawy o s.z.), 9) o rozstrzygnięcie sporu między dyrektorem a radą pracowniczą w innych kwestiach, jeśli komisja rozjemcza go nie załatwiła (art. 45 i 46 ustawy o s.z.), 10) o wpis do rejestru przedsiębiorstw państwowych (art. 19 ustawy o p.p.), 11) o upadłość przedsiębiorstwa.

W związku ze skrótowością poszczególnych zapisów w ustawach i rozporzą-

¹ Zwana dalej „ustawą o p.p.”.

² Zwana dalej „ustawą o s.z.”.

dzeniach wykonawczych nasuwa się wiele wątpliwości praktycznych, których rozwiązanie jest niezbędne. Zasadnicza liczba tych wątpliwości obejmuje problematykę cywilnoprosesową. Pierwszoplanową kwestią wymagającą wyjaśnienia z dziedziny ustrojowej jest odpowiedź na pytanie, jaki sąd jest właściwy do rozstrzygnięcia wyżej wymienionych spraw.

II. Właściwość sądów powszechnych

Ustawa o przedsiębiorstwach państwowych i ustawa o samorządzie załogi, przekazując wskazane wyżej sprawy orzecznictwu sądowemu, używają terminu „sąd” (np. art. 34 ust. 4 ustawy o p.p., art. 44 ust. 3 ustawy o s.z.) bez bliższego określenia, o jaki sąd chodzi. Brak uregulowania tej kwestii w omawianych ustawach zobowiązuje do szukania rozwiązania problemu w innych aktach prawnych.

Zgodnie z art. 46 Konstytucji wymiar sprawiedliwości w PRL sprawują: Sąd Najwyższy, sądy wojewódzkie, sądy rejonowe i sądy szczególne. Według zaś art. 1 § 2 prawa o ustroju sądów powszechnych — sądy powszechne nie sprawują wymiaru sprawiedliwości w sprawach przekazanych ustawami szczególnymi innym sądom lub organom. Brak zatem przepisów szczególnych, które by przekazywały innym sądom rozstrzygnięcie spraw z ustawy o p.p. i ustawy o s.z., pozwala uznać, że wszystkie sprawy przekazane tymi ustawami do załatwienia sądom należą do właściwości sądów powszechnych.

Nie można natomiast uznać w tych sprawach kompetencji Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz okręgowych sądów pracy i ubezpieczeń społecznych z następujących względów dodatkowych. Kodeks postępowania administracyjnego stosuje się w postępowaniu przed organami przedsiębiorstw państwowych i innych państwowych jednostek organizacyjnych, ale tylko wtedy, gdy są one powołane z mocy prawa do załatwienia spraw określonych w art. 1 § 1 pkt 1 i 4 k.p.a. oraz w sprawach skarg i wniosków (art. 2 k.p.a.). Nie stosuje się zaś wymienionego kodeksu w sprawach wynikających z nadrzędności i podległości organizacyjnej w stosunkach między organami administracji państwowej a innymi państwowymi jednostkami organizacyjnymi oraz z podległości służbowej pracowników organów i jednostek organizacyjnych wyżej wymienionych (art. 3 § 3 k.p.a.). Natomiast okręgowe sądy pracy i ubezpieczeń społecznych rozpoznają odwołania od orzeczeń komisji rozjemczych i komisji odwoławczych do spraw pracy oraz organów orzekających w sprawie o świadczenia pieniężne z ubezpieczenia społecznego, tudzież w pierwszej instancji sprawy przedstawione im przez komisje rozjemcze, komisje odwoławcze do spraw pracy i organy orzekające w sprawach o świadczenia pieniężne z ubezpieczenia społecznego w wyniku odwołania od decyzji organu rentowego (art. 2 ustawy z dnia 24 października 1974 r. o okręgowych sądach pracy i ubezpieczeń społecznych).

III. Właściwość rzeczowa i miejscowa oraz tryb postępowania

W ustawie o przedsiębiorstwach państwowych i ustawie o samorządzie załogi, a także w wydanych na ich podstawie rozporządzeniach wykonawczych brak jest uregulowań dotyczących rzeczowej i miejscowej właściwości sądów. Poszukując tu odpowiedzi na pytanie, jaki sąd jest rzeczowo i miejscowo właściwy

w poszczególnych rodzajach spraw, należy sięgnąć do przepisów kodeksu postępowania cywilnego.

Artykuł 16 k.p.c. stanowi, że wszystkie sprawy należą do właściwości sądów rejonowych z wyjątkiem spraw, dla których zastrzeżona jest właściwość sądów wojewódzkich, artykuł zaś 17 pkt 1 i 4 k.p.c. przewiduje właściwość sądów wojewódzkich w sprawach o prawa niemajątkowe — oprócz spraw o rozwód i o ustalenie ojcostwa — oraz o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa trzysta tysięcy złotych, gdy jedną ze stron jest jednostka gospodarki uspołecznionej.

W świetle tych unormowań następujące sprawy, jako dotyczące praw niemajątkowych, a mianowicie sprawy wymienione w rozdziale I (Wstęp) pod pozycjami 1—4 i 7—9, będą rozstrzygane przez sądy wojewódzkie. Jeśli zaś chodzi o sprawy związane z wykonywaniem nadzoru państwowego nad zrzeczeniem obowiązkowym (poz. 5 w rozdziale I), to wyjaśnienie kwestii właściwości rzeczowej zależeć będzie od charakteru sporu. W razie niemajątkowego charakteru sporu (a to będzie regułą) jego rozstrzygnięcie przypadnie sądowi wojewódzkiemu, natomiast w sprawach o charakterze majątkowym właściwym będzie sąd rejonowy.

Z tą ostatnią kwestią łączy się dalsze zagadnienie sprowadzające się do pytania, czy wszystkie sprawy o charakterze majątkowym należąc będą do właściwości sądów rejonowych, czy też tylko te, w których wartość nie przekracza trzystu tysięcy złotych. Problem ten pozostaje w ścisłym związku ze sprawami o odszkodowanie z powodu wykonania decyzji organu sprawującego nadzór (art. 58 ustawy o p.p.). W piśmiennictwie wyrażono pogląd, że decydujące znaczenie dla rozgraniczenia w tych sprawach właściwości rzeczowej sądu wojewódzkiego od właściwości rzeczowej sądu rejonowego ma wartość przedmiotu sporu.³ Stanowisko to może jednak nasuwać zastrzeżenia. W przepisie bowiem art. 17 pkt 4 k.p.c. mowa jest o tym, że do właściwości sądu wojewódzkiego należą sprawy o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa „trzysta tysięcy złotych, gdy jedną ze stron jest jednostka gospodarki uspołecznionej”. Natomiast w poruszonym przez nas wypadku nie chodzi o sytuację, w której po jednej stronie jest jednostka gospodarki uspołecznionej, a po drugiej podmiot nie będący jednostką gospodarki uspołecznionej, gdyż w sprawach odszkodowawczych albo w sprawach dotyczących sporu o charakterze majątkowym związanym z wykonywaniem nadzoru państwowego nad zrzeczeniem zawsze będą występować — po obu stronach — jednostki gospodarki uspołecznionej. Z tego względu przewidziany w art. 17 pkt 4 k.p.c. wyjątek od zasady, że wszystkie sprawy rozpoznają sądy rejonowe (art. 16 § 1 k.p.c.), nie miałby tu zastosowania. W rezultacie więc sprawy majątkowe przewidziane w § 64 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1931 r. oraz sprawy odszkodowawcze określone w art. 58 ustawy o p.p. powinny być rozstrzygane przez sądy rejonowe bez względu na wartość przedmiotu sporu.

Sprawy dotyczące wpisu do rejestru przedsiębiorstw państwowych (art. 19 ustawy o p.p.) należą do właściwości rzeczowej sądu rejonowego. Paragraf 10 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1931 r. w sprawie prowadzenia rejestru przedsiębiorstw państwowych (Dz. U. Nr 31, poz. 171), wydanego na podstawie art. 22 ustawy o p.p., stanowi, że „w postępowaniu w sprawach rejestru stosuje się przepisy kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu nie-

3 J. Broł: Przedsiębiorstwo państwowe, PiZS 1932, nr 1—2, s. 7.

procesowym". Według zaś art. 507 k.p.c. sprawy należące do postępowania nieprocesowego rozpoznają sądy rejonowe. Wyjątkiem są jedynie sprawy o ubezwłasnowolnienie, które należą do rzeczowej właściwości sądu wojewódzkiego (art. 544 § 1 k.p.c.), oraz sprawy o rejestrację związków zawodowych (art. 19 ust. 5 ustawy o związkach zawodowych).

Do właściwości rzeczowej sądu wojewódzkiego należą sprawy o upadłość przedsiębiorstwa, co wynika z art. 26 ust. 1 ustawy z dnia 29 czerwca 1983 r. o poprawie gospodarki przedsiębiorstwa państwowego oraz o jego upadłości (Dz. U. Nr 36, poz. 165). Przedsiębiorstwo państwowe może bowiem być postawione w stan upadłości (art. 25 ustawy z dnia 29 czerwca 1983 r.).⁴ Jak informuje prasa — sprawy takie już wpływają do sądów.⁵

O właściwości miejscowej w powyższych sprawach decydować będzie w zasadzie siedziba jednostki pozwanej (art. 27 i 30 k.p.c.). Właściwym zatem sądem miejscowym będzie ten sąd, w którego okręgu strona pozwana ma swoją siedzibę. W sprawach zaś rejestrowych właściwość sądu ustala Minister Sprawiedliwości (art. 19 ust. 2 ustawy o p.p.).⁶

Osobnym zagadnieniem jest kwestia trybu, w jakim wymienione sprawy powinny być rozstrzygane. Jeśli chodzi o sprawy rejestrowe, to jak już podkreślono, powinny one być załatwiane w postępowaniu nieprocesowym. Odrębne postępowanie przewiduje prawo upadłościowe w sprawach dotyczących upadłości. Natomiast pozostałe sprawy powinny być rozstrzygane, w postępowaniu procesowym. Jak wiadomo, ogólną regułą jest zasada rozpoznawania wszystkich spraw w postępowaniu procesowym, chyba że szczególny przepis ustawy stanowi inaczej (art. 13 § 1 k.p.c.). Ponieważ brak jest takiego szczególnego unormowania, przeto obowiązuje tu owa ogólna zasada wynikająca z art. 13 k.p.c.

IV. Wartość przedmiotu sprawy

Określenie w pozwie wartości przedmiotu sporu jest niezbędne z dwojakich przyczyn. W zależności od wartości przedmiotu sporu w sprawach majątkowych należą się, po pierwsze — opłaty sądowe (art. 6 i 30 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych), a po drugie — opłaty za czynności zespołu adwokackiego (§ 10 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 grudnia 1981 r. w sprawie opłat za czynności zespołów adwokackich — Dz. U. z 1982 r. Nr 1, poz. 9), a w konsekwencji należy się wynagrodzenie adwokata (art. 98 § 3 k.p.c.) lub radcy prawnego (art. 99 k.p.c.), ustalone w orzeczeniu kończącym sprawę w instancji (art. 108 § 1 k.p.c.) a zasądzone od strony przegrywającej sprawę (art. 93 § 1 k.p.c.). W sprawach o roszczenia majątkowe, zwłaszcza odszkodo-

⁴ A. Klein: Problemy prawnej regulacji upadłości przedsiębiorstwa państwowego, PiP 1983, nr 4, s. 27—40.

⁵ A. Mozolowski: Mamy wreszcie bankruta, „Polityka” 1983, nr 6, s. 1.

⁶ Zgodnie z § 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 czerwca 1980 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości (Dz. U. Nr 15, poz. 54; zm.: Dz. U. z 1981 r. Nr 32, poz. 181) — rejestry handlowe i inne przekazane sądom (a więc także rejestry przedsiębiorstw państwowych) prowadzą: a) dla obszaru województw — sądy rejonowe mające siedziby w miastach będących siedzibą wojewódzkich organów władzy i administracji państwowej, b) dla obszaru województwa stołecznego warszawskiego — Sąd Rejonowy dla Warszawy-Pragi, c) dla obszaru województwa miejskiego krakowskiego — Sąd Rejonowy dla Krakowa Śródmieścia, d) dla obszaru województwa wrocławskiego — Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej.

wawcze, żądana w pozwie kwota pieniężna stanowi wartość przedmiotu sporu (art. 19 § 1 k.c.). Nie zachodzi więc potrzeba wzywania powoda do określenia wartości przedmiotu sporu na wypadek, gdyby powód jej w pozwie nie oznaczył.

W sprawach niemajątkowych strona powodowa obowiązana jest określić w pozwie kwotę pieniężną wartość przedmiotu sporu (arg. z art. 19 § 2 k.p.c.). Chociaż nie będzie ona mieć wpływu na wysokość opłat sądowych, to jednak jest niezbędna dla ostatecznego ustalenia wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, jeśli występowali w sprawie. Opłaty sądowe bowiem w formie wpisu tymczasowego określi przewodniczący przed nadaniem biegu sprawie, mianowicie w wysokości od 50 do 5.000 zł (§ 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 lipca 1932 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych — Dz. U. Nr 26, poz. 188), w orzeczeniu zaś kończącym sprawę w pierwszej instancji sąd ustali sumę wpisu ostatecznego, mając na względzie stan majątkowy strony obciążonej kosztami (art. 32 i 31 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych).

Nie zachodzi natomiast potrzeba określania wartości przedmiotu sprawy we wniosku o wpis do rejestru przedsiębiorstw państwowych. Przepisy o wartości przedmiotu sporu zamieszczone są w księdze pierwszej zatytułowanej: „Proces”. Według zaś art. 13 § 2 k.p.c. przepisy o procesie stosuje się jedynie „odpowiednio” do innych rodzajów postępowań. Skoro więc postępowanie o wpis do rejestru przedsiębiorstw toczy się w trybie nieprocesowym (§ 10 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1931 r. w sprawie prowadzenia rejestru przedsiębiorstw państwowych — Dz. U. Nr 31, poz. 171), a z istoty tej sprawy wynika zbędność zamieszczania we wniosku wartości przedmiotu sprawy, to art. 19 i nast. k.p.c. nie będzie miał tu zastosowania. We wniosku o wpis do rejestru przedsiębiorstw państwowych występuje w zasadzie jedna strona, tj. wnioskodawca, co implikuje brak kontradyktoryjności i potrzeby ustalania kosztów zastępstwa; poza tym wysokość opłat sądowych od poszczególnych wniosków w sprawach rejestrowych określa § 51 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 lipca 1932 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 26, poz. 188), przy czym wysokość ta nie jest uzależniona od wartości przedmiotu sprawy.

Również nie zachodzi potrzeba oznaczania wartości przedmiotu sprawy we wniosku o ogłoszenie upadłości przedsiębiorstwa. Przepisy rozdziału 5 o postępowaniu upadłościowym i układowym powołanego wyżej rozporządzenia RM określają bowiem wysokość opłat sądowych należnych od poszczególnych pism procesowych w tych sprawach. Są to opłaty wpisu stałego, a jeśli chodzi o opłaty wpisu stosunkowego, to należą się one wówczas, gdy albo w toku postępowania zgłaszane są dopuszczalne środki prawne, albo też są one ustalane za przeprowadzenie postępowania upadłościowego, przy czym zarówno w jednym jak i drugim wypadku wartość zaskarżenia lub przedmiotu sprawy jest znana. Wynagrodzenie zaś zespołu adwokackiego określone zostało w § 15 pkt 7 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie opłat za czynności zespołów adwokackich w wysokości od 450 do 1.225 zł za prowadzenie sprawy z zakresu postępowania upadłościowego i układowego.

V. Skład sądu

W pierwszej instancji sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników. Prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów zawodowych, jeżeli uzna to za pożądane ze

względu na szczególną zawilóść sprawy (art. 47 § 1 i 3 k.p.c.). Zasada ta dotyczy zarówno sądu wojewódzkiego jak i sądu rejonowego. Większość omawianych spraw — jak już o tym była mowa — obejmuje roszczenia niemajątkowe i sądem właściwym do ich załatwienia będzie sąd wojewódzki. Jednakże sprawy odszkodowawcze, ponieważ dotyczą one roszczeń majątkowych, będą należeć do właściwości sądu rejonowego. Powstaje w związku z tym kwestia możliwości rozpoznania ich przez jednego sędziego. Wydaje się, że nie ma przeszkód do rozstrzygnięcia tych spraw przez jednego sędziego, jeżeli prezes sądu rejonowego wyda takie zarządzenie (art. XII przep. wpraw. k.p.c.). Wprawdzie artykuł XII in fine przep. wpraw. k.p.c. nie zezwala prezesowi sądu rejonowego na zarządzenie rozpoznania przez jednego sędziego spraw ze stosunków rodzinnych i ze stosunku pracy, jednakże nie obejmuje to wyłączenia wspomnianych spraw odszkodowawczych.

Sprawy o wpis do rejestru przedsiębiorstw państwowych i sprawy upadłościowe rozstrzygane będą w sądzie rejonowym przez jednego sędziego bez udziału ławników (art. 509 k.p.c.).

VI. Pełnomocnicy procesowi przedsiębiorstwa

Strony i ich organy lub przedstawiciele ustawowi mogą działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników (art. 86 k.p.c.). Na tle tego stwierdzenia wymagają wyjaśnienia pojęcia: organu przedsiębiorstwa oraz pełnomocników procesowych. Przedstawiciele ustawowi przedsiębiorstwa występują raczej rzadko w działalności przedsiębiorstwa, nie będziemy więc nimi się zajmować.⁷

Pojęcie organu według ustawy o p.p., ze względu na charakter jego czynności (działań), może być dwojakie. W rozdziale 8 pt. „Organy przedsiębiorstwa państwowego” do organów przedsiębiorstwa państwowego zalicza się 1) ogólne zebranie pracowników (delegatów), 2) radę pracowniczą i 3) dyrektora przedsiębiorstwa (art. 31. ustawy o p.p.), określa się podmioty (w tym radę pracowniczą) uprawnione do powołania dyrektora i sposób wyłaniania kandydatów, przewiduje się uprawnienie rady pracowniczej w zakresie odwołania dyrektora i dopuszcza drogę sądową w razie sporu na tle wniosku rady pracowniczej o odwołanie dyrektora (art. 37 ustawy o p.p.) oraz przewiduje się, że dyrektor przedsiębiorstwa państwowego zarządza przedsiębiorstwem i reprezentuje je na zewnątrz (art. 33 ust. 1 ustawy o p.p.), tudzież powołuje i odwołuje swego zastępcę oraz głównego księgowego (art. 36 ustawy o p.p.). Natomiast w ustawie o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego bardziej szczegółowo określono kompetencje ogólnego zebrania pracowników (art. 10—12) i rady pracowniczej przedsiębiorstwa (art. 24—28). W świetle tych unormowań można stwierdzić, iż dyrektor przedsiębiorstwa jest organem zarządzającym wewnątrz przedsiębiorstwa oraz reprezentującym je na zewnątrz i ponoszącym odpowiedzialność za działalność przedsiębiorstwa, ogólne zebranie pracowników jest organem uchwałodawczym i opiniodawczym w sprawach w ustawie wymienionych (ustawodawca skrótkowo zdefiniował je jako organ stanowiący formę bezpośredniego uczestniczenia załogi w zarządzaniu przedsiębiorstwem — art. 7 ust. 1 ustawy o s.z.), natomiast rada pracownicza przedsiębiorstwa jest organem stanowiącym, opiniodawczym i kontrolnym.

⁷ W nauce istnieje spór co do tego, czy likwidator jest przedstawicielem ustawowym. Por. W. Pyziol: Nowe zasady reprezentacji cywilnoprawnej przedsiębiorstw państwowych, PiP 1933, nr 4, s. 68.

Poza tak ukształtowanymi organami przedsiębiorstwa należy wyodrębnić jeszcze organy cywilnoprawne przedsiębiorstwa. W dekrete o p.p. z 1950 r. organami cywilnoprawnymi przedsiębiorstwa państwowego byli dyrektor i jego zastępcy. Ustawa o p.p. stanowi, że do dokonywania czynności prawnych samodzielnie w imieniu przedsiębiorstwa upoważniony jest dyrektor (art. 44 ust. 1 zd. pierwsze), dyrektor zaś jest organem cywilnoprawnym. Wątpliwości budzi kwestia uznania za cywilnoprawne organy przedsiębiorstwa zastępców dyrektora. W art. 44 ust. 1 zd. drugiej ustawy o p.p. mowa jest o tym, że zastępcy dyrektora oraz pełnomocnicy działają w granicach ich umocowania. Użyty zwrot „w granicach ich umocowania” implikuje uznanie tych podmiotów za pełnomocników.⁸ Kwestia ta jednak może być nadal dyskusyjna, zwłaszcza w stosunku do zastępców dyrektora.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że organem przedsiębiorstwa (w znaczeniu organizacji przedsiębiorstwa) jest jednostka organizacyjna z wewnętrznej działalności przedsiębiorstwa, dla której ustawodawca przewiduje kompetencje uchwałodawcze, stanowiące i kontrolne, oraz saba fizyczna, która zarządza przedsiębiorstwem, reprezentuje je na zewnątrz, podejmuje samodzielnie decyzje i ponosi za nie odpowiedzialność.

Organem przedsiębiorstwa (w znaczeniu cywilnoprawnym) jest osoba fizyczna sprawująca stanowisko, z którego pełnieniem ustawa lub statut wiąże uprawnienia do działania (w sferze cywilnoprawnej) za osobę prawną, przy czym podejmowane czynności traktowane są tak jak własne działania osoby prawnej.

Organy przedsiębiorstwa — jak to już wyżej stwierdzono — mogą działać same przed sądem lub ustanawiać w tym celu pełnomocników. Jeśli chodzi o pełnomocników prawa materialnego określonych w ustawie o p.p., to należy podkreślić, że ustawodawca nie czyni żadnych ograniczeń w zakresie kręgu osób, które mogą być pełnomocnikami, a w szczególności co do tego, czy mogą to być tylko osoby fizyczne, czy też osoby prawne, a także czy spośród osób fizycznych mogą to być tylko pracownicy przedsiębiorstwa. Postulat, by pełnomocnikami byli pracownicy przedsiębiorstwa, jest ze wszelkich miar słuszny, albowiem oni najbardziej są zorientowani w gospodarczej działalności przedsiębiorstwa.⁹

W stosunku do pełnomocników procesowych kodeks postępowania cywilnego enumeratywnie wymienia podmioty, które mogą być takimi pełnomocnikami (art. 87 k.c.). Do ustanawiania pełnomocników uprawniony jest dyrektor przedsiębiorstwa działający jednoosobowo. Ze względu na przewidziane w ustawie o p.p. możliwości działania rady pracowniczej przed sądem, wątpliwości nasuwa kwestia, kto spośród rady pracowniczej może skutecznie wystąpić przed sądem i kto może udzielić pełnomocnictwa procesowego. Kwestię tę powinien rozstrzygać w każdym przedsiębiorstwie statut samorządu załogi (art. 22 ustawy o s.z.). Gdyby jednak statutu nie uchwalono albo gdyby kwestii tej w statucie nie uregulowano, wówczas powinny obowiązywać unormowania ustawowe zawarte w art. 13 ust. 1, art. 21 ust. 1 i w art. 22 ustawy o s.z. Z przepisów tych wynika, że rada pracownicza składa się z piętnastu członków (jeżeli statut nie ustalił innej liczby) i że wybiera ona ze swego grona prezydium (przewodniczący, jeden lub więcej zastępców, sekretarz), które jest organem wewnętrznym rady, ale rada nie może upoważnić prezydium do występowania w jej imieniu w sprawach należących do jej kompetencji. Rada pracownicza powinna zatem działać w pełnym składzie. Tak samo również wszyscy członkowie rady powinni udzielać pełnomocnictwa

⁸ W. Pyzioł: op. cit., s. 69.

⁹ W. Pyzioł: op. cit., s. 71.

procesowego oznaczonej osobie, jeśli statut taką możliwość dopuści. Jednakże z punktu widzenia praktycznego takie rozwiązanie wydaje się trudne do przyjęcia. Stąd też godne jest poparcie stanowisko M. Tyczki,¹⁰ zmierzające do przyjęcia takiej interpretacji art. 22, która by dopuszczała upoważnienie prezydium (lub przewodniczącego) do reprezentacji rady przed sądem. Chodzi tu zatem o przyjęcie tezy, że reprezentacja w postępowaniu sądowym leży nie w sferze występowania w imieniu rady w sprawach należących do jej kompetencji (art. 22 ust. 2), lecz w sferze realizacji zadań określonych przez radę, co leży w zakresie uprawnień prezydium. Wytoczenie sprawy przeciwko dyrektorowi wymagałoby uchwały rady precyzującej jej stanowisko i zalecającej prezydium zgłoszenie pozwu do sądu oraz reprezentację rady w procesie.

Szczegółowe zagadnienia związane z zastępstwem stron przez pełnomocników procesowych regulują art. 86—97 k.p.c.

VII. Strony w postępowaniu sądowym

Określenie stron w poszczególnych rodzajach spraw przedstawia się różnie. W charakterze strony może bowiem przed sądem występować przedsiębiorstwo, dyrektor, organ założycielski, organ nadzoru, rada pracownicza i rada zrzeczenia. W piśmiennictwie podniesiono, że własna podmiotowość prawna jest prerogatywą całego samorządu pracowniczego przedsiębiorstwa, a to najbardziej przejawia się w występowaniu przez organy samorządu w charakterze strony w sprawach określonych przez ustawy.¹¹

Zarówno dyrektor jak i rada pracownicza mogą zatem w sprawach wszechczynnych wzajemnie przeciwko sobie występować samodzielnie przed sądem jako strony, albowiem odpowiednie przepisy ustawy o p.p. i ustawy o s.z. przyznały organom przedsiębiorstwa zdolność sądową. Wprawdzie jest tu taka sytuacja, że w sprawach między dyrektorem a radą pracowniczą mamy do czynienia tylko z jednym podmiotem wyposażonym w zdolność sądową na podstawie art. 64 k.p.c., mianowicie z przedsiębiorstwem jako osobą prawną, jednakże obie strony działają jako organy tej samej osoby prawnej, a ich uprawnienie do działania wypływa z faktu, że są organami tej samej osoby prawnej.¹²

W jakich zatem sprawach organy samorządu wystąpią w charakterze strony? Tak więc: 1) organ założycielski i rada pracownicza będą stronami w sprawie o rozstrzygnięcie sporu dotyczącego powołania lub odwołania dyrektora (art. 34 ust. 4 i art. 37 ustawy o p.p.), 2) rada pracownicza, dyrektor i organ założycielski będą stronami w sprawie zawieszenia dyrektora (art. 56 ustawy o p.p.) oraz uchylenia decyzji organu założycielskiego podjętych wobec przedsiębiorstwa w ramach sprawowanego nadzoru i władczego wkraczania w sprawy przedsiębiorstwa (art. 57 ustawy o p.p.), 3) w wypadku zrzeczenia obowiązkowego przedsię-

¹⁰ M. Tyczka: Postępowanie związane z działalnością przedsiębiorstw państwowych i ich samorządów, RPEiS 1982, nr 2, s. 30.

¹¹ Por. Z. Niedbala: Pozycja prawna załogi i jej organów w świetle ustaw o przedsiębiorstwie państwowym i samorządzie załogi, PiP 1982, nr 1, s. 20; J. Broł: Samorząd załogi przedsiębiorstwa państwowego, PiZS 1982, nr 4, s. 4; L. Stępniaik: Nowe prawo przedsiębiorstw państwowych, PUG 1982, nr 1—2, s. 20.

¹² M. Tyczka: Postępowanie związane z działalnością przedsiębiorstw państwowych, s. 32.

biorstw państwowych organ sprawujący nad nim nadzór wskazany w decyzji o utworzeniu zrzeszenia i dyrektor zrzeszenia wystąpią jako strony w sprawie związanej z wykonywaniem nadzoru państwowego nad zrzeszeniem (§ 64 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1981 r. w sprawie wykonania ustawy o przedsiębiorstwach państwowych — Dz. U. Nr 31, poz. 170), 4) przedsiębiorstwo oraz sprawujący nad nim nadzór będą stronami (organ założycielski lub rada nadzorcza — art. 53 ustawy o p.p.) w sprawach odszkodowawczych (art. 53 ustawy o p.p.), 5) rada pracownicza i dyrektor będą stronami: w sprawie o rozstrzygnięcie sporu na skutek wstrzymania przez dyrektora wykonania uchwały rady pracowniczej lub ogólnego zebrania pracowników niezgodnej z przepisami prawa (art. 42 ustawy o s.z.), w sprawie dotyczącej zaskarżenia decyzji dyrektora lub uchwały rady pracowniczej naruszającej interes ogólnospołeczny (art. 44 ustawy o s.z.), w innych sprawach spornych między dyrektorem a radą pracowniczą (art. 45 i 46 ustawy o s.z.), 6) syndyk masy upadłościowej będzie stroną w sprawach prowadzonych po ogłoszeniu upadłości przedsiębiorstwa i wyznaczeniu syndyka, 7) dyrektor lub przedsiębiorstwo będące wnioskodawcą w sprawach o wpis do rejestru przedsiębiorstw będą stronami w tych sprawach.

Na tle art. 58 ustawy o p.p. powstaje wątpliwość, czy dyrektor przedsiębiorstwa lub rada pracownicza mogą wystąpić z pozwem odszkodowawczym przeciwko organowi sprawującemu nadzór. Wątpliwość ta nasuwa się w związku z treścią art. 58 ust. 3 ustawy, który ma następujące brzmienie: „Z żądaniem odszkodowania może wystąpić dyrektor przedsiębiorstwa lub rada pracownicza”. Jeżeli jednak treść cytowanego przepisu zestawimy z treścią ust. 1 tego samego artykułu, to wówczas okazuje się, że stroną w procesie odszkodowawczym jest przedsiębiorstwo, któremu wyznaczona została rola powoda. Przedsiębiorstwo może działać jedynie przez swe organy, tj. przez radę pracowniczą lub dyrektora. Stanowi to wyjątek od przewidzianej w art. 44 tejże ustawy zasady, że w obrocie cywilnoprawnym w imieniu przedsiębiorstwa czynności dokonuje dyrektor.

Jeśli chodzi o strony (uczestników postępowania) w sprawach o wpis do rejestru przedsiębiorstw państwowych, to należy — jak się wydaje — odróżnić taką sytuację, gdy przedsiębiorstwo nie ma jeszcze osobowości prawnej (a więc jest przedsiębiorstwem nowo powstałym), od sytuacji, gdy przedsiębiorstwo jest już wpisane do rejestru i ma osobowość prawną, a chodzi o wpis do rejestru osoby zastępcy dyrektora, pełnomocnika itp. W pierwszym wypadku wnioskodawcą będzie dyrektor (§ 11 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20 listopada 1981 roku w sprawie prowadzenia rejestru przedsiębiorstw państwowych — Dz. U. Nr 31, poz. 171), a w drugim samo przedsiębiorstwo. Uczestnikami zaś postępowania rejestrowego może być organ założycielski lub organ sprawujący nadzór nad przedsiębiorstwem, jeżeli przedmiotem wniosku jest sprawa, w której na podstawie ustawy organowi temu przysługuje prawo podejmowania decyzji (§ 15 rozp. w sprawie prowadzenia rejestru przedsiębiorstw państwowych). Wymienione organy mogą być również wnioskodawcami, np. organ założycielski, który wydał zarządzenie o podziale przedsiębiorstwa.¹³

Do udziału prokuratora w powyższych sprawach należy stosować przepisy art. 7 i 55—60 k.p.c.

¹³ Por.: G. Bieniek: Sądowa rejestracja przedsiębiorstw państwowych, NP 1982, nr 1—2, s. 18; J. Wiszniewski: Powstanie przedsiębiorstwa państwowego, PUG 1982, nr 1—2, s. 9; J. Wiszniewski: Prawo gospodarcze, Warszawa 1982, s. 172.

VIII. Inne zagadnienia cywilnoprocesowe

1. Według § 10 rozporządzenia w sprawie prowadzenia rejestru przedsiębiorstw państwowych, w postępowaniu w sprawach rejestru stosuje się przepisy k.p.c. o postępowaniu nieprocesowym, chyba że przepisy poniższe stanowią inaczej. Stosownie zaś do § 20 tego rozporządzenia sąd odmawia wpisu do rejestru, jeżeli: 1) dane objęte wnioskiem nie podlegają wpisowi do rejestru, 2) dokumenty, które miałyby stanowić podstawę wpisu, są sprzeczne z prawem, 3) wnioskodawca nie usunie w wyznaczonym terminie braków wniosku.

Na tle tych przepisów niezbędne jest wyjaśnienie, kiedy zachodzi brak formalny wniosku o wpis do rejestru uzasadniający wezwanie do usunięcia go pod rygorem zwrotu wniosku (art. 130 i 13 § 2 k.p.c.), a kiedy zachodzi brak merytoryczny uzasadniający wezwanie do usunięcia go pod rygorem odmowy wpisu.

W nauce prawa podkreśla się, że chociaż k.p.c. nie definiuje pojęcia „warunków formalnych”, których brak ma być usunięty w trybie przewidzianym w art. 130 k.p.c., to jednak chodzi tu o tego rodzaju wypadki, gdy pismo procesowe nadaje się w zasadzie do nadania mu biegu, ale nie w tej postaci, w jakiej je wniesiono, wobec czego należy je poprawić lub uzupełnić.¹⁴ Do typowych wypadków zastosowania art. 130 k.p.c. można by zaliczyć np. brak podpisu na piśmie, brak wystarczającej liczby załączników lub pełnomocnictwa, brak odpisu pisma itp.¹⁵ W odniesieniu zatem do wniosku o wpis do rejestru brakiem formalnym uzasadniającym wezwanie pod rygorem zwrotu wniosku będzie brak podpisu wniosku, dołączenia pełnomocnictwa przez pełnomocnika, który podpisał wniosek o wpis aktualnych danych do rejestru przedsiębiorstwa, już zarejestrowanego, itp. Inne natomiast dane będą już danymi merytorycznymi i jeżeli wnioskodawca nie usunie ich w wyznaczonym terminie, to sąd odmówi wpisu (§ 20 pkt 3 rozp. w sprawie wpisu do rejestru).¹⁶

W związku z tym ostatnim stwierdzeniem nasuwa się pytanie, czy w razie zachodzących braków można by zawiesić postępowanie o wpis do rejestru przedsiębiorstw do czasu ich usunięcia. Przykładem może być np. powołanie dyrektora bez wymaganego konkursu. Wydaje się, że zawieszenie postępowania w rachubę tu nie wchodzi, gdyż treść § 20 cyt. rozp. jest pod tym względem jednoznaczna.

2. W art. 57 ust. 2 ustawy o p.p. jest mowa o wniesieniu sprzeciwu przez dyrektora przedsiębiorstwa lub radę pracowniczą przeciwko decyzjom organu założycielskiego, podjętym w stosunku do przedsiębiorstwa, oraz o tym, że wniesiony sprzeciw wstrzymuje wykonanie decyzji. Powstaje wątpliwość, czy wstrzymanie wykonania decyzji na skutek wniesionego sprzeciwu obejmuje również postępowanie sędziego. Wydaje się, że wstrzymanie to nie obejmuje sądowego postępowania, gdyż w postępowaniu tym można zgłosić wniosek o zabezpieczenie powództwa (art. 730 i nast. k.p.c.) i sąd w drodze zarządzenia tymczasowego może wstrzymać wykonanie decyzji organu założycielskiego. Zamieszczenie w ust. 2 art. 57 ustawy o p.p. takiego uregulowania, że wniesienie sprzeciwu wstrzymuje

¹⁴ W. Siedlecki (w:) Kodeks postępowania cywilnego — Komentarz, Warszawa 1975, t. I, s. 243.

¹⁵ J. Jodłowski, Z. Resich: Postępowanie cywilne, Warszawa 1970, s. 295.

¹⁶ Nie można podzielić wyrażonego w piśmiennictwie poglądu, że sąd może w postępowaniu rejestrowym rozstrzygać spór z § 64 rozp. w sprawie wykonania ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (por. K. Kołakowski: Wybrane kwestie na tle sądowego rejestru przedsiębiorstw państwowych, PUG 1982, nr 4-5, s. 84).

wykonanie decyzji, ma zatem swoją wymowę, ale tylko do czasu wniesienia sprawy do sądu. Ustawodawcy chodziło o to, by w tej fazie postępowania prowadzonego przez organ założycielski w stosunku do przedsiębiorstwa nie uległa wykonaniu decyzja, co do której wniesiono sprzeciw. Natomiast w postępowaniu przed sądem nie ma już omawianego niebezpieczeństwa, gdyż istnieje możliwość zabezpieczenia powództwa.

3. Kodeks postępowania administracyjnego przewiduje wypadki nieważności decyzji oraz określa organy uprawnione do stwierdzenia tej nieważności (art. 156, 157 k.p.a.). Jeżeli sąd powszechny rozstrzyga sprawy przekazane mu ustawami o przedsiębiorstwach państwowych i samorządzie załogi, to sąd ten staje się właściwy do zajęcia stanowiska w kwestii nieważności decyzji. Problem ten może występować w różnych sprawach. Przykładowo można tu wymienić sprawy o wpis do rejestru dyrektora przedsiębiorstwa powołanego bez wymaganego konkursu. Sąd w postępowaniu rejestrowym odmówi wtedy wpisu, ponieważ akt powołania dyrektora wydany został z rażącym naruszeniem prawa (art. 156 § 1 pkt 2 k.p.a.). Podobnie rzecz się przedstawia w sprawie o podział i łączenie przedsiębiorstwa, gdy decyzja organu założycielskiego wydana w tej materii jest niezgodna z §§ 15 i 16 rozporządzenia w sprawie wykonania ustawy o przedsiębiorstwach państwowych. Niezgodność z prawem może polegać na tym, że zarządzono podział i połączenie przedsiębiorstwa w sposób nie przewidziany cyt. przepisami.

4. Artykuł 34 ust. 4 ustawy o p.p. stanowi, że orzeczenie sądu rozstrzygające sprzeciw rady pracowniczej lub organu założycielskiego przeciwko decyzji powołującej lub odwołującej dyrektora jest ostateczne. W piśmiennictwie wyrażono pogląd,¹⁷ że powyższe określenie: „orzeczenie sądu (...) ostateczne” implikuje jednoinstancyjny tok postępowania sądowego, tzn. że jeżeli sąd w I instancji wyda w tej kwestii rozstrzygnięcie, to staje się ono ostateczne i nie przysługuje od niego żaden środek odwoławczy.

Pogląd ten wydaje się trafny. Termin „ostateczne” nie jest znany kodeksowi postępowania cywilnego. Kodeks ten bowiem posługuje się terminami „prawomocny” lub „skuteczny” dla podkreślenia, że od danego orzeczenia nie przysługuje środek odwoławczy lub inny środek zażalenia (art. 363 § 1 k.p.c.) oraz że jeśli inne przepisy nie stanowią inaczej, to wydane w trybie nieprocesowym postanowienie orzekające co do istoty sprawy staje się skuteczne po prawomocności (art. 591 § 1 k.p.c.). Natomiast wyrażeniem „ostateczne” posługuje się ustawodawca w kodeksie postępowania administracyjnego. Decyzje, od których — jak głosi art. 16 § 1 k.p.a. — nie przysługuje odwołanie w administracyjnym toku instancji, są ostateczne. Termin zatem „ostateczne” należy rozumieć w takim sensie, w jakim użyty on został w akcie prawnym go określającym, czyli w k.p.a. A ustawa o przedsiębiorstwach państwowych operuje pojęciami zarówno z k.p.c. jak i z k.p.a.

Dodatkowym argumentem przemawiającym za przyjętym tu stanowiskiem jest fakt, że w innych przepisach przewidujących przekazanie danych spraw orzecznictwu sądowemu brak jest wzmianki, iż orzeczenie sądu jest ostateczne. Oznacza to, że tylko w sprawach wymienionych w art. 34 ustawy o p.p. orzeczenia sądu I instancji są ostateczne, albowiem nie przysługuje od nich środek zażalenia (re wizja).

¹⁷ Por.: T. Liszcz: Dyrektor przedsiębiorstwa państwowego — jego status prawny, PiZS 1982, nr 4, s. 23; G. Bieniek: Niektóre zagadnienia dotyczące statusu prawnego dyrektora przedsiębiorstwa państwowego, PiZS 1982, nr 4, s. 24.

IX. Uwagi końcowe

Przekazanie spraw sądom na mocy ustawy o przedsiębiorstwach państwowych i ustawy o samorządzie załogi stawia przed organami sądowymi nowe zadania związane ze współudziałem w przeprowadzeniu reformy gospodarczej. Zadania te nie są łatwe również dlatego, że sądy nie orzekały dotychczas w sprawach wewnętrznych przedsiębiorstw ani też w szerszym zakresie w sprawach między jednostkami gospodarki uspołecznionej (art. 2 § 2 k.p.c.). Wyjątkiem bowiem były sprawy przeciwko kilku osobom mogące się toczyć łącznie (współuczestnictwo konieczne) nawet wówczas, gdy wśród tych osób był podmiot, którego udział uzasadniałby rozpoznanie ich przez państwowy arbitraż gospodarczy (art. 72 § 2 k.p.c.), dalej — sprawy o roszczenia z tytułu przewozów w komunikacji międzynarodowej na podstawie bezpośrednich dokumentów przewozowych (art. 3 ust. 2 ustawy o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym — Dz. U. z 1975 r. Nr 34, poz. 183)¹⁸ i wreszcie sprawy wymienione w art. 192 pkt 3 k.p.c.

Rozstrzygnięcie przez sądy spraw wewnętrznych przedsiębiorstw uzasadnia poznanie przez organy sądowe mechanizmów ich działania, ich struktury i organizacji. Poznanie bowiem tych elementów pozwoli na bardziej trafne rozstrzygnięcie w istotnych sprawach przedsiębiorstw przy przestrzeganiu obowiązującego prawa. To przestrzeganie prawa powinno się przejawiać w przedsiębiorstwach, albowiem do sądów — jak się wydaje — trafiać będą sprawy wtedy, gdy określone jednostki nie będą tego prawa przestrzegać.

W jakim zakresie zreformowane prawo gospodarcze spełni pokładane w nim nadzieje, wykaże praktyka stosowania tego prawa przede wszystkim w przedsiębiorstwach. Dostrzeżone zaś w praktycznej działalności niewłaściwości powinny prowadzić do nowelizacji omawianego prawa. Obecnie już bowiem można wskazać na pewne niekonsekwencje ustawodawcze na przykładzie spraw między radą zrzeczenia przedsiębiorstw, dyrektorem a organem sprawującym nadzór (§ 64 rozp. wyk.). Z dotychczasowych rozważań w tej kwestii wynika, że spory między wymienionymi podmiotami rozstrzyga sąd, ale tylko w stosunku do zrzeczeń obligatoryjnych. Jeżeli zaś chodzi o zrzeczenia fakultatywne, to spory w nich powstałe między wskazanymi wyżej podmiotami rozstrzygać będą komisje arbitrażowe,¹⁹ albowiem strony nawet w drodze umowy nie mogą poddać orzecznictwu sądowemu spraw należących do kompetencji innych organów (art. 2 § 2 i 46 k.p.c.).

¹⁸ Orzeczenie SN z dnia 18.XII.1980 r. I CZ 116/80, PUG 1982, nr 3, s. 64.

¹⁹ M. Tyczk a: Model organu rozstrzygającego sprawy sporne związane z gospodarką uspołecznioną, PiP 1982, nr 3-4, s. 11.